

УДК 323.2(438)''198''

R. Więckiewicz

OBRADY OKRĄGŁEGO STOŁU W POLSCE JAKO PRZEJAW KONCYLIACYJNEGO SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO

Artykuł dotyczy przeobrażeń systemu politycznego w Polsce lat 80. począwszy od narodzin „Solidarności”. Powstanie związku stworzyło nową sytuację społeczno-polityczną w kraju. W jego wyniku zaczęła funkcjonować przestrzeń autonomii tworząca zręby społeczeństwa obywatelskiego. Podpisanie porozumień sierpniowo-wrześniowych nie zostało utrwalone zmianami o charakterze ustrojowym – nie przeprowadzono zmian w warstwie konstytucyjnej. Miało ono jednak ogromny wpływ na kształt konstytucji rzeczywistej, opisującej faktyczny układ sił w systemie politycznym. Podstawę teoretyczną artykułu stanowi koncepcja hiszpańskiego socjologa Victora Pereza-Diaza, który wprowadził rozróżnienie na społeczeństwo obywatelskie sensu stricto oraz sensu largo. W sensie wąskim społeczeństwo obywatelskie obejmuje instytucje społeczne, w tym rynki i stowarzyszenia, jak również sferę publiczną. Wyklucza natomiast instytucje państwa. Na społeczeństwo obywatelskie w sensie szerokim składają się elementy tworzące społeczeństwo obywatelskie sensu stricto, ale także zbiór społeczno-politycznych instytucji, do których należy ograniczona w swych prerogatywach władza lub państwo respektujące rządy prawa. Proces transformacji systemowej może być postrzegany jako przejście od społeczeństwa obywatelskiego sensu stricto do społeczeństwa obywatelskiego sensu largo, które tworzy podstawy państwa demokratycznego. Autor proponuje kategorię koncyliacyjnego społeczeństwa obywatelskiego dla opisu przeobrażeń, których finalnym efektem były obrady Okrągłego Stołu w Polsce. Jego początek wyznaczają lata 1986-1987, w tym przeprowadzona wówczas amnestia oraz zgłoszona przez „Solidarność” propozycja tzw. „paktu antykryzysowego”. Dążeniem obu stron, opozycyjnej oraz rządowej, było zawarcie porozumienia normalizującego sytuację w kraju. Celem władzy było powolne otwarcie systemu oraz uzyskanie poparcia społecznego dla proponowanego kierunku reform. Środowiska opozycyjne dążyły do uzyskania wpływu na procesy polityczne w państwie. Ich postulatem było odbudowanie niezależnej wobec władzy przestrzeni społecznej, która została zlikwidowana wraz z wprowadzeniem stanu wojennego w 1981 roku. Artykuł ukazuje najistotniejsze wydarzenia, które doprowadziły do zawarcia porozumienia przy Okrągłym Stole. Jego postanowienia znacząco przerosły oczekiwania strony opozycyjnej. Jednocześnie realizacja zawartego kompromisu przyspieszyła proces przemian demokratycznych i upadek systemu autorytarnego, co stworzyło warunki dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego sensu largo. W podsumowaniu autor zwraca uwagę na cztery komplementarne wymiary obrad Okrągłego Stołu kluczowe dla podejmowanej problematyki społeczeństwa obywatelskiego.

Słowa kluczowe: *Spoleczeństwo obywatelskie, Okrągły Stół, system polityczny, transformacja systemowa*

W XX wieku zauważalny jest renesans idei społeczeństwa obywatelskiego. Wielu autorów stoi na stanowisku, że powrót przywołanej tutaj kategorii wiązać należy z działalnością opozycji demokratycznej w Europie Środkowo-Wschodniej. Andrzej Arato podkreśla, że „(...) dyskurs o społeczeństwie obywatelskim został wynaleziony na nowo w Polsce lat siedemdziesiątych” [1, s. 296]. Niewątpliwie jednak kluczowe znaczenie dla ponownych „narodzin” społeczeństwa obywatelskiego miało powstanie „Solidarności”. W

przekonaniu Inki Skłodkowskiej „wydarzenia Sierpnia '80 i dalsze dzieje <<Solidarności>> ściśle łączą się z ukonstytuowaniem w Polsce społeczeństwa obywatelskiego. W jego ramach Polacy prowadzili walkę z systemem komunistycznym przez całą dekadę lat osiemdziesiątych po wybory w dniu 4 czerwca 1989 roku (...)” [2, s. 10]. Opinia ta staje się podstawą rozważań prezentowanych w artykule, który podejmuje problem społeczeństwa obywatelskiego u progu polskiej transformacji.

Podstawę teoretyczną analizy stanowi definicja zaprezentowana przez Victora Pereza-Diaza. Hiszpański socjolog wprowadził rozróżnienie na społeczeństwo obywatelskie sensu largo oraz społeczeństwo obywatelskie sensu stricto. W sensie szerokim społeczeństwo obywatelskie to „zbiór społeczno-politycznych instytucji, do których należy także ograniczona w swych prerogatywach władza lub państwo respektujące rządy prawa; system instytucji społecznych takich jak rynki (czy spontanicznie konstytuujące się porządki) i stowarzyszenia tworzone za sprawą dobrowolnych porozumień autonomicznych podmiotów, oraz sfera publiczna, w której podmioty te dyskutują ze sobą i z państwem o sprawach publicznych i angażują się w działania publiczne” [3, s.70-71]. Społeczeństwo obywatelskie w sensie wąskim wyklucza ze swego obszaru państwo. Obejmuje instytucje społeczne, w tym rynki i stowarzyszenia, a także sferę publiczną [3, s. 72]. Społeczeństwo obywatelskie sensu largo, funkcjonujące w państwie demokratycznym, występuje tylko wtedy, gdy współtworzą go elementy społeczeństwa obywatelskiego sensu stricto. Społeczeństwo obywatelskie w sensie wąskim może natomiast występować bez społeczeństwa obywatelskiego w sensie szerokim. Koncepcja ta pozwala na wykorzystanie kategorii społeczeństwa obywatelskiego zarówno do opisu reżimów demokratycznych jak i autorytarnych.

W prezentowanym artykule stanowisko Pereza-Diaza stosowane jest dla opisu przeobrażeń zachodzących w Polsce w okresie od powstania „Solidarności” do obrad Okrągłego Stołu. Głównym celem jest ukazanie znaczenia porozumień okrągłostołowych dla budowy społeczeństwa obywatelskiego.

Opisanie ewolucji społeczeństwa obywatelskiego w latach 80. możliwe jest dzięki wprowadzeniu autorskiej typologizacji dzielącej omawiany okres na trzy etapy. Pierwszy z nich, zapoczątkowany podpisaniem porozumień sierpniowo-wrześniowych, to czas legalistycznego społeczeństwa obywatelskiego sensu stricto. Wraz z wprowadzeniem stanu wojennego w 1981 roku rozpoczął się etap społeczeństwa obywatelskiego okresu „Solidarności podziemnej”. Na lata 1986/1987-1989 przypada okres koncyliacyjnego społeczeństwa obywatelskiego

Główną tezę pracy jest założenie, zgodnie z którym obrady Okrągłego Stołu uznać można za przejaw koncyliacyjnego społeczeństwa obywatelskiego. Stanowiły one rezultat działań podejmowanych przez środowiska niezależne współtworzące struktury społeczeństwa obywatelskiego sensu stricto. Jednocześnie Okrągły Stół umożliwił przeprowadzenie niezbędnych reform koniecznych do budowy społeczeństwa obywatelskiego sensu largo.

W 1980 roku wraz z powstaniem „Solidarności” zrodziła się w Polsce nowa sytuacja społeczno-polityczna. Podpisanie porozumień sierpniowo-wrześniowych było wyrazem kompromisu zawartego pomiędzy władzą, a stroną związkową. W ramach istniejących rozwiązań ustrojowych udało się stworzyć przestrzeń autonomii społecznej, w której to kontrola ze strony władzy była względnie ograniczona. Samo zawarcie porozumień legitymizowało istniejący system polityczny oraz przewodnią rolę Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej [4, s. 14-72]. Początkowo zgłaszane postulaty nie miały charakteru politycznego. Adam Michnik już w latach 80. zwracał uwagę, że NSZZ <<Solidarność>> była wszystkim naraz: związkiem zawodowym, który bronił interesów ludzi pracy w zakładzie; urzędem, który ścigał przestępców w aparacie władzy; obrońcą więźniów politycznych, praworządności i niezależnej kultury, swoistą reprezentacją społeczeństwa

wobec władzy. Jednym tylko nie była – partią polityczną dążącą do objęcia władzy (...)” [5, s. 73].

Jeden z polskich autorów słusznie zwraca uwagę, że chwili zawierania porozumień sierpniowo-wrześniowych obie strony – solidarnościowa oraz rządowa – stały na gruncie Konstytucji lipcowej uchwalonej w 1952 roku. Zmieniła się jednak „konstytucja rzeczywista” opisująca faktyczny układ sił w systemie politycznym. Oto bowiem ustrojowy charakter porozumień zawartych w 1980 roku polegał nie tyle na umożliwieniu funkcjonowania autonomicznych związków zawodowych, ile na instytucjonalizacji posttotalitarnego autorytaryzmu. W jego ramach partia zachowała monopol władzy politycznej, w zamian jednak wyraziła zgodę na funkcjonowanie pluralizmu społecznego [6, s. 280].

Powstające społeczeństwo obywatelskie funkcjonowało więc w ramach kompromisu zawartego pomiędzy władzą a opozycją. Z tego też powodu nazwać je można legalistycznym społeczeństwem obywatelskim sensu stricto. Jego symboliczny koniec wyznacza wprowadzenie w Polsce stanu wojennego, kiedy to legalnie dotychczas działające struktury zmuszone zostały do zmiany strategii działania. Lata 1981 – 1986 wyznaczają granice społeczeństwa obywatelskiego okresu „Solidarności podziemnej”. W drugiej połowie lat 80. nastąpiła stopniowa liberalizacja systemu. Jej przejawem stało się uchwalenie przez Sejm ustawy o szczególnym postępowaniu wobec sprawców niektórych przestępstw [7]. Na jej podstawie przeprowadzono amnestię, w wyniku której więzienia opuściło wielu przetrzymywanych działaczy politycznych.

Celem opozycji stało się odbudowanie struktur społeczeństwa obywatelskiego. Pojawiły się postulaty relegalizacji „Solidarności”. Dążono do zawarcia „nowego kompromisu” z władzą. Dojrzała wizja stworzenia systemu politycznego opartego na nowych zasadach. Również ze strony władzy pojawiły się gesty stanowiące odpowiedź na działania podejmowane przez środowiska niezależne. Starano się ponownie zaangażować społeczeństwo w oficjalne struktury państwowe i w ten sposób odbudować zaufanie do partii. Przeprowadzano stopniową modernizację systemu. W takich właśnie kategoriach należy oceniać powołanie Rady Konsultacyjnej przy Przewodniczącym Rady Państwa Wojciechu Jaruzelskim, które miało miejsce 6 grudnia 1986 roku. Ciało to miało charakter wyłącznie doradczy i nie posiadało realnych uprawnień. W jego skład weszły jednak osoby otwarcie krytykujące poczynania ówczesnej władzy. Oprócz działaczy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego oraz Stronnictwa Demokratycznego Radę tworzyli przedstawiciele środowisk naukowych, katolickich oraz działacze społeczni. Jej członkami byli m.in. doradca „Solidarności” Władysław Siła-Nowicki oraz pierwszy przewodniczący Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność” Jan Kulaj [8, s. 439]. Zespół Analiz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w przygotowanej notatce stwierdzał, że powołanie Rady „stało się w odczuciu części społeczeństwa kolejnym faktem potwierdzającym wolę władz prowadzenia polityki dialogu ze wszystkimi kręgami społeczeństwa, stojącymi na gruncie poszanowania Konstytucji PRL” [9, s. 68]. Faktycznie miało ono służyć poszerzeniu bazy społecznej, na której opierała się władza. Ze względu na ograniczony charakter i brak szerszego udziału przedstawicieli „Solidarności” Rada Konsultacyjna przy Przewodniczącym Rady Państwa nie spełniła pokładanych w niej nadziei.

Kolejnym krokiem w kierunku modernizacji systemu było uchwalenie przez Sejm PRL ustawy o konsultacjach społecznych i referendum [10]. Na jej podstawie 29 listopada 1987 roku zostało przeprowadzone referendum w sprawie drugiego etapu reform gospodarczych. Władza liczyła, iż uzyska wysokie poparcie społeczne, co dawałoby jej legitymizację do dalszego prowadzenia przyjętej przez siebie polityki. Referendum zakończyło się jednak spektakularną porażką obozu rządzącego. Nie spełniono bowiem ustawowego wymogu

uzyskania 50% spośród wszystkich uprawnionych do głosowania w celu podjęcia decyzji pozytywnej w kwestii poddanej referendum [11]. Władza musiała zmierzyć się z konsekwencjami kryzysu gospodarczego oraz spadającym poparciem społecznym.

Z tego właśnie powodu zawarcie kompromisu z opozycją stawało się bardziej realne niż dotychczas. Nieprzypadkowo już 5 grudnia 1987 roku, a więc w kilka dni po przegranej przez władzę referendum, Krajowa Komisja Wykonawcza NSZZ „Solidarność” ogłosiła propozycję podpisania „paktu antykryzysowego”, w ramach którego miały zostać wypracowane reformy systemu gospodarczego. Warunkiem rozpoczęcia rozmów była realizacja określonych postulatów dotyczących organizacji życia publicznego. Po pierwsze, żądano uchylecia ustawodawstwa specjalnego wprowadzonego po 13 grudnia 1981 r. Po drugie, co kluczowe dla podejmowanej problematyki, warunkiem stawała się „legalizacja społeczeństwa obywatelskiego, w którym respektowane i realizowane są prawa podmiotowe człowieka, a zwłaszcza swoboda formowania i rejestracji stowarzyszeń”. Po trzecie, nastąpić miało przywrócenie faktycznego pluralizmu związkowego, w tym relegalizacja „Solidarności” [12, s. 1-2].

Powstanie Krajowej Komisji Wykonawczej NSZZ „Solidarności” [13, s. 172-176] oraz złożenie propozycji zawarcia nowego porozumienia uznać można za cezurę rozpoczynającą okres tzw. konciliacyjnego społeczeństwa obywatelskiego (łac. conciliatio „porozumienie” od conciliare „jednoczyć; pojednać”). Jego najpełniejszym wyrazem stały się obrady Okrągłego Stołu. Władza zdecydowała się na rozmowy z opozycją nie tylko pod wpływem przegranej referendum. W lutym 1988 roku na skutek pogarszającej się sytuacji gospodarczej została podjęta decyzja o wprowadzeniu drastycznych podwyżek cen. Doprowadziło to do wybuchu pierwszej fali strajków. Druga fala przetoczyła się przez kraj latem i objęła swoim zasięgiem m.in. kopalnie na Śląsku, hutę Stalowa Wola, a także zakłady przemysłowe oraz stocznie zlokalizowane na wybrzeżu [8, s. 444 – 445]. Postępujący proces delegitymizacji władzy potwierdzają wyniki wyborów do rad narodowych przeprowadzone w czerwcu 1988 roku, do których bojkotu nawoływała „Solidarność”. Jak na ówczesne polskie warunki frekwencja okazała się niska – w 6 województwach nie przekroczyła 50 % [14, s. 77].

Idea Okrągłego Stołu, choć nie wyrażona *expressis verbis*, narodziła się wraz z pierwszymi propozycjami zawarcia porozumienia zgłaszanymi przez „Solidarność”. Pod wpływem pogarszającej się sytuacji społecznej również strona rządowa wyrażała chęć wypracowania nowej ugody. Już w maju 1988 roku doszło do nawiązania kontaktu pomiędzy Stanisławem Cioskiem, jednym z najbliższych współpracowników generała Wojciecha Jaruzelskiego, a księdzem Alojzym Orszulikiem, dyrektorem Biura Prasowego Episkopatu Polski. Oferta władz obejmowała wprowadzenie ograniczonego pluralizmu politycznego oraz dopuszczenie przedstawicieli opozycji do organów państwa. Ciosek proponował m.in. stworzenie dwuizbowego parlamentu, w którym większość miałaby zagwarantowana dotychczasowa władza. Przewidywał także istnienie rządu koalicyjnego. Ze względu na brak zgody na legalizację „Solidarności” środowiska opozycyjne nie były skłonne przystać na propozycje [15, s. 25].

O potrzebie przeprowadzenia obrad Okrągłego Stołu mówił w trakcie VII Plenum KC PZPR, które odbyło się w dniach 13-14 czerwca 1988 roku, ówczesny I sekretarz partii oraz Przewodniczący Rady Państwa Wojciech Jaruzelski. Nadal jednak nie wyrażano zgody na ponowną legalizację „Solidarności”. Co więcej, w rozmowach miała uczestniczyć jedynie umiarkowana opozycja [14, s. 81]. Wszystko to powodowało, że aż do sierpnia nie podjęto konkretnych działań, które miałyby doprowadzić do rozpoczęcia oficjalnych rozmów. Zmiana nastąpiła w obliczu drugiej fali. 21 sierpnia Biuro Polityczne wydało zgodę na podjęcie rozmów z Lechem Wałęsą. 31 sierpnia, w rocznicę podpisania porozumień w Stoczni

Gdańskiej, doszło do spotkania Wałęsy z szefem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Czesławem Kiszczakiem [15, s. 27]. W trakcie rozmowy Kiszczak i Ciosek wystosowali zaproszenie do udziału przedstawicieli „Solidarności” w obradach „Okrągłego Stołu” [16, s. 6]. Preludium do nich stanowiły rozmowy w podwarszawskiej Magdalence. Pierwsze spotkanie odbyło się już 16 września, jednak nie przyniosło zbliżenia stanowisk w kluczowych sprawach [17, s. 68 – 82]. Z tego właśnie powodu obrady Okrągłego Stołu nie rozpoczęły się tak jak początkowo planowano już na jesieni 1988 roku [18, s. 186]. Ostatecznie drogę do nich otworzyło dopiero X Plenum Komitetu Centralnego PZPR, które miało miejsce w dniach 20-21 grudnia 1988 oraz 16-18 stycznia 1989 roku.

W tezach przygotowanych przez Biuro Polityczne stwierdzano funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego - „system polityczny nie wypełnia całej przestrzeni społecznej egzystencji wspólnoty narodowej. Znaczna część tej aktywności wyraża się tym, co Marks nazwał społeczeństwem obywatelskim. Jego kontury są wyraźnie zarysowane. Wyznaczają je m.in. odchodzenie od modelu społeczeństwa zorganizowanego centralistycznie, od filozofii wszechpotęgi państwa i jego organów ku podmiotowości każdego obywatela, grup społecznych i lokalnych, od praktyki reglamentowania i zarządzania życiem społecznym we wszystkich jego przejawach ku systemowi politycznemu otwierającemu przestrzeń dla samorządności, obywatelskiej inicjatywy i odpowiedzialności (...)” [19, s. 51]. Społeczeństwo obywatelskie stało się jednym z haseł programowych Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, czego potwierdzeniem jest uchwała przyjęta na zakończenie plenum. Podkreślano w niej, że partia „dąży (...) do ukształtowania w Polsce systemu społeczno-politycznego, którego podstawą jest państwo socjalistycznej demokracji parlamentarnej oraz społeczeństwo obywatelskie” [20, s. 163].

W trakcie drugiej części X Plenum podjęta została ostateczna decyzja o rozpoczęciu obrad Okrągłego Stołu. Co ważniejsze, działacze wyrazili zgodę na zaproponowane przez władzę partii ramy nowego kompromisu, w tym legalizację „Solidarności” [21, s. 173 – 174].

W tym także okresie sam termin „społeczeństwo obywatelskie” cieszył się niezwykle popularnością wśród przedstawicieli władzy. Było to szczególnie widoczne w okresie poprzedzający rozpoczęcie obrad Okrągłego Stołu, jak również wkrótce po ich zakończeniu. Zdaniem polskiego autora wprowadzenie przez rządzących koncepcji społeczeństwa obywatelskiego do dyskursu publicznego było narzędziem propagandy komunistycznej wykorzystanym w celu legitymizacji zachodzących procesów transformacyjnych [22, s. 50]. Nie zmienia to jednak faktu, iż Okrągły Stół był przejawem dążenia do zawarcia kompromisu i rozwiązania nawarstwiających się problemów w sposób pokojowy, co uznać należy za cechę charakterystyczną dla społeczeństwa obywatelskiego.

Obrady Okrągłego Stołu trwały od 6 lutego do 5 kwietnia 1989 roku. Opozycja zasiadała do negocjacji z żądaniem „legalizacji <<Solidarności>> oraz wprowadzenia (...) pluralizmu (...)” [23, s. 29]. Celem strony rządowej było ratowanie systemu Polski Ludowej, po przez częściowe otwarcie systemu. Nikt jednak nie spodziewał się jakie skutki pociągnie za sobą ostateczne porozumienie.

W trakcie przemówień inauguracyjnych Okrągły Stół nie pojawiło się bezpośrednie nawiązanie do koncepcji społeczeństwa obywatelskiego. Część mówców podkreślała jednak znaczenie tych aspektów, które zgodnie z zaproponowaną na wstępie definicją można uznać za kluczowe dla jego funkcjonowania. Tak na przykład Lech Wałęsa zwracał uwagę, iż Okrągły Stół jest początkiem długiego etapu reform. Podkreślał, że negocjowane porozumienie ma otwierać okres przebudowy a tym samym stanowić kres państwa opartego na monopolu społecznym i politycznym – celem było, aby „państwo jednej partii uczyni (ć) państwem narodu i społeczeństwa” [24, s. 221]. Czesław Kiszczak podniósł natomiast problem funkcjonowania niezależnych organizacji takich jak stowarzyszenia, kluby oraz

towarzystwa, których celem miało być tworzenie przestrzeni dla legalnej działalności grup i jednostek o zróżnicowanych orientacjach w sferze życia społeczno-politycznego [25, s. 219].

Tak zatem idea społeczeństwa obywatelskiego obecna była w trakcie obrad, choć nie wyrażono jej *expressis verbis*. Idąc dalej zgodzić się należy ze Zbigniewem Woźniakiem, który podkreśla, że uczestnicy Okrągłego Stołu wyrażali nadzieję odnośnie otwarcia przestrzeni dla społeczeństwa obywatelskiego. Owa przestrzeń rozumiana jest jako „(...) obszar zmagania i zabiegów o prawo do informacji, negocjacji i dialogu w poszukiwaniu społecznego konsensusu w interesie dobra wspólnego, w której uczestniczy bardzo szerokie spektrum aktywnych społecznie, samorządnych podmiotów działających dobrowolnie i nie dla zysku, lokujących się między rodziną, państwem i rynkiem” [26, s. 364]. Zbigniew Woźniak dochodzi do takich wniosków na podstawie przeprowadzonej przez siebie wtórnej analizy wypowiedzi osób, które w 1989 roku zdecydowały się na udział w okrągłostołowych negocjacjach po stronie opozycyjnej. Jak wynika z przeprowadzonych przez niego badań, aż 19,8 proc. osób wyrażało nadzieję, że efektem porozumień Okrągłego Stołu będzie właśnie stworzenie przestrzeni dla budowy społeczeństwa obywatelskiego. 20,3 proc. – najwięcej – dostrzegało natomiast szansę na demokratyzację życia społecznego i politycznego, odzyskanie podmiotowości przez obywateli i budowę państwa prawnego [27, s. 362]. W świetle zaprezentowanej na wstępie definicji zauważyć należy, iż druga ze wskazanych kategorii również stanowi element społeczeństwa obywatelskiego. O ile jednak w przypadku pierwszej mamy do czynienia z odniesieniem do społeczeństwa obywatelskiego *sensu stricto*, tj. związanego ze sferą wolności zrzeszania się i funkcjonowania sfery społecznej, o tyle demokratyzacja i postulat przywrócenia podmiotowości dotyczy społeczeństwa obywatelskiego *sensu largo*.

Trzon porozumienia zawartego przy Okrągłym Stole tworzyły trzy dokumenty (1) Stanowiska ws. Reform politycznych, (2) Stanowiska ws. polityki społecznej i gospodarczej oraz reform systemowych, jak również (3) Stanowiska ws. pluralizmu związkowego. Kluczowe znaczenie miały reformy o charakterze politycznym. Przewidziano przeprowadzenie niekonfrontacyjnych wyborów do Sejmu. Kandydaci bezpartyjni, mieli się ubiegać o 35 % mandatów. Pozostała pula miejsc miała zostać rozdzielona pomiędzy partie rządzące oraz ugrupowania katolickie. Postanowiono także o stworzeniu drugiej izby parlamentu – Senatu, który miał zostać wyłoniony w wolnych wyborach. Prezydent, zastępujący dotychczasową kolegiąlną głowę państwa w postaci Rady Państwa, miał zostać wyłoniony przez obie izby parlamentu działające jako Zgromadzenie Narodowe.

Porozumienie okrągłostołowe stwarzało warunki dla legalnego funkcjonowania „Solidarności” oraz innych struktur społeczeństwa obywatelskiego. Kształt nowego systemu politycznego miał zostać kreowany w oparciu o pluralizm polityczny, wolność słowa, demokratyczny tryb powoływania wszystkich przedstawicielskich organów władzy państwowej a także silny i swobodnie wybrany samorząd terytorialny [27, s. 554-558]. Wszystkie wskazane wartości i zasady są konstytutywne dla społeczeństwa obywatelskiego *sensu largo* – dzięki postanowieniom Okrągłego Stołu możliwym stało się przejście od systemu autorytarnego do państwa demokratycznego.

Nieprzypadkowo zatem na zakończenie obrad Czesław Kiszczak mówił, iż udało się zarysować wizję zreformowanego systemu politycznego, „którego podstawą jest społeczeństwo obywatelskie, państwo socjalistycznej demokracji parlamentarnej” [28, s. 469]. Kluczowe znaczenie dla dalszego kierunku reform miały jednak wybory kontraktowe, których pierwsza tura odbyła się 4 czerwca 1989 roku. Zakończyły się one jednoznacznym zwycięstwem opozycji, co wpłynęło na tempo transformacji [29, s. 116].

Konsekwencje Okrągłego Stołu było daleko idące i znacząco wykraczały poza ramy wypracowanego konsensusu. Wbrew wszelkim wątpliwościom i głosom krytycznym

oceniającym to wydarzenie jako porozumienie elit ponad głowami społeczeństwa (w odniesieniu do nieoficjalnych negocjacji w Magdalence), rozpoczął się proces demokratyzacji systemu i budowania społeczeństwa obywatelskiego sensu largo. Stronie opozycyjnej udało się osiągnąć więcej niż początkowo zamierzała. Jednocześnie władza zaakceptowała główne postulaty zgłaszane przez uczestników obrad [14, s. 116]. Zatrzymanie reform było już niemożliwe.

Warto w tym miejscu wskazać na cztery komplementarne wymiary obrad Okrągłego Stołu i ich znaczenia dla społeczeństwa obywatelskiego. Po pierwsze, wypracowane porozumienie stanowi zwieńczenie okresu koncyliacyjnego społeczeństwa obywatelskiego lat 1986 – 1989. Jego powstanie było efektem postępującej normalizacji po okresie stanu wojennego. Zdelegalizowane struktury opozycyjne, w tym „Solidarność”, dążyły do zawarcia nowego porozumienia oraz stworzenia sfery niezależnej wobec władzy. Głównym postulatem stała się ponowna legalizacja związku. Po drugie, koncyliacyjne społeczeństwo obywatelskie ma charakter pokojowy. W taki też sposób zostały zapoczątkowane przemiany w Polsce. Pomimo rosnącego społecznego niezadowolenia oraz różnych form nacisku, odejście od systemu autorytarnego już u swoich źródeł oparte zostało na wypracowanym kompromisie. Wykluczenie przemocy jako sposobu rozwiązywania konfliktów staje się warunkiem sine qua non funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego, dla którego charakterystyczna jest postawa konsensualna, czy jak stwierdza Wiesław Bokajło i Aldona Wiktorska-Świecka „(...)owa civility, która pozwala na partnerski dyskurs obywatelski, [czyli – przyp. autora] skłonność do relacji międzyludzkich na zasadzie zaufania, a nie agresywnego wyszukiwania <<wroga>> (...)” [30, s. 11]. Po trzecie, Okrągły Stół stworzył dogodne możliwości dla rozwoju instytucji społeczeństwa obywatelskiego sensu stricto. Możliwym stała się relegalizacja Solidarności, Niezależnego Zrzeszenia Studentów, czy Solidarności Rolników Indywidualnych (choć nie bez problemów). Ponadto uchwalono ustawę prawo o stowarzyszeniach, która umożliwiała tworzenie innych organizacji niezależnych wobec władzy [31]. Otwarta została także droga do ponownego upodmiotowienia obywateli oraz stworzenia społeczeństwa obywatelskiego sensu largo funkcjonującego w ramach państwa demokratycznego. W tego typu wspólnocie jednostka realizuje się zarówno w przestrzeni społecznej jak i politycznej, dzięki ograniczeniu omnipotencji władzy państwowej, wprowadzeniu zasady państwa prawnego oraz respektowaniu przyrodzonych praw i wolności obywatelskich. Po czwarte wreszcie, idea społeczeństwa obywatelskiego była obecna w trakcie obrad Okrągłego Stołu w warstwie aksjologicznej. Opozycja odwoływała się bowiem do kanonu wartości demokratycznych, takich jak chociażby dobro wspólne, poczucie godności ludzkiej, podmiotowość społeczna, prawa człowieka – wszystkie one tworzą podstawy funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego.

Okrągły Stół otworzył czas przebudowy systemu społeczno-politycznego państwa. Trudno w tym miejscu oceniać, czy możliwym było wypracowanie bardziej korzystnych i dalej idących rozwiązań. O czym była już mowa, najważniejszą jego konsekwencją były tzw. wybory czerwcowe, które przyspieszyły proces reform. W świetle powyższych rozważań, transformacja systemowa w Polsce może być opisywana jako przejście od społeczeństwa obywatelskiego sensu stricto, które zrodziło się wraz z powstaniem „Solidarności”, do społeczeństwa obywatelskiego sensu largo, w którego ramach mieści się także ograniczona w swych prerogatywach władza lub państwo. W tym sensie, nawiązując jeszcze raz do Perez-Diaza, społeczeństwo obywatelskie w sensie wąskim tworzy warunki do wprowadzenia demokracji liberalnej oraz gospodarki rynkowej, a co za tym idzie ustanowienia społeczeństwa obywatelskiego w sensie szerokim [3, s. 72].

Referencje

1. Arato A. From Neo-Marxism to Democratic Theory. Essays on the Critical Theory of Soviet / A. Arato – New-York – London, 1993. – 284 p.
2. Słodkowska I. Społeczeństwo obywatelskie na tle historycznego przełomu. Polska 1980-1989 / I. Słodkowska – Warszawa, 2006. – 330 s.
3. Perez-Diaz V. Powrót społeczeństwa obywatelskiego w Hiszpanii / V. Perez-Dias. – Kraków, 1996. – 357 s.
4. Protokół porozumienia w Stoczni Gdańskiej zawartego przez Komisję Rządową i Międzyzakładowy Komitet Strajkowy, 31.08.1980 [Resurs elektroniczny]. – Rezym dostępu : <http://www.solidarnosc.uni.wroc.pl/dokumenty/proto-porozumienia.pdf>
5. Michnik A. Minął rok / A. Michnik // Niezależność – 1981. - № 109. – S. 2-3.
6. Mażewski L. Długa dekada lat siedemdziesiątych (1968 – 1981). Rola nowelizacji z 10 lutego 1976 r. Konstytucji PRL z 1952 r. w ewolucji ustroju PRL na tle konstytucji europejskich państw socjalistycznych / L. Mażewski. – Toruń, 2011. – 367 s.
7. Ustawa z dnia 17 lipca 1986 r., o szczególnym postępowaniu wobec sprawców niektórych przestępstw // Dziennik Ustaw. – 1986. – Nr. 26. – Poz. 126.
8. Friszke A. Polska. Losy państwa i narodu 1939-1989 / A. Friszke. – Warszawa, 2003. – 439 s.
9. 1986 grudzień 10, Warszawa – Notatka Zespołu Analiz MSW na temat opinii o Radzie Konsultacyjnej przy Przewodniczącym Rady Państwa PRL, tajne // Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986 – 1989 w świetle dokumentów. Tom I (Lipiec 1986 – maj 1989). – Warszawa, 2013. – S. 68-72.
10. Ustawa z dnia 6 maja 1987 r., o konsultacjach społecznych i referendum // Dziennik Ustaw. - 1987. – № 14. – Poz. 83.
11. Obwieszczenie Centralnej Komisji do Spraw Referendum z dnia 30 listopada 1987 r. o wyniku referendum ogólnokrajowego przeprowadzonego dnia 29 listopada 1987 r. // Monitor Polski. – 1987. – № 34. – Poz. 294.
12. Oświadczenie KKW // Tygodnik Mazowsze. – 1987. – Nr 231. – S. 1-2.
13. Friszke A. Tymczasowa Komisja Koordynacyjna NSZZ „Solidarność” (1982-1987) / A. Friszke // Solidarność podziemna 1981-1989. – Warszawa, 2006. – S. 17-182.
14. Friszke A. Okrągły stół. Geneza i przebieg / A. Friszke // Polska 1986 –1989: koniec systemu : materiały międzynarodowej konferencji (Miedzeszyn, 21-23 października 1999). – Warszawa, 2002. – Tom 1 : Referaty. - S. 74-117.
15. Skórzyński J. „Solidarność” i władze PRL w drodze do „Okrągłego Stołu / J. Skórzyński // Polski rok 1989. Sukcesy, zaniechania, porażki, część 1. – Warszawa, 2009.
16. Dubiński K. Magdalena. Transakcja epoki. Notatki z poufnych spotkań Kiszczak-Wałęsa / K. Dubiński. – Warszawa, 1990. – 220 s.
17. Spotkanie robocze w Magdalence – 16 września 1988, godz. 15.15-19.00 // Okrągły Stół. – Warszawa, 1999
18. Przemówienie Tadeusza Mazowieckiego na zebraniu konstytuującym powstanie Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” 18 grudnia 1988 // Polska 1986-1989: koniec systemu : materiały międzynarodowej konferencji (Miedzeszyn, 21-23 października 1999). – Warszawa, 2002. – T. 3 : Dokumenty
19. Tezy Biura Politycznego Komitetu Centralnego // X Plenum KC PZPR. 20–21 grudnia 1988 r., 16 – 18 stycznia 1989. Podstawowe dokumenty i materiały. Partia w przemianach – przemiany w partii. – Warszawa, 1989.
20. Uchwała X Plenum KC PZPR // X Plenum KC PZPR. 20 – 21 grudnia 1988 r., 16 – 18 stycznia 1989. Podstawowe dokumenty i materiały. Partia w przemianach – przemiany w partii. – Warszawa, 1989.

21. Stanowisko Komitetu Centralnego PZPR w sprawie pluralizmu politycznego i związkowego // X Plenum KC PZPR. 20 – 21 grudnia 1988 r., 16 – 18 stycznia 1989. Podstawowe dokumenty i materiały. Partia w przemianach – przemiany w partii. – Warszawa, 1989.
22. Załęski P. Propaganda społeczeństwa obywatelskiego / P. Załęski // Zeszyty Prasoznawcze. – 2007. – Nr 3-4. – S. 41-51.
23. Oświadczenie i uchwała osób zebranych na zaproszenie Lecha Wałęsy w sprawie pluralizmu politycznego i sytuacji w kraju, 11.09.1988, Polski rok 1989. Sukcesy, zaniechania, porażki, część 2. – Warszawa, 2009.
24. Wystąpienie Lecha Wałęsy na pierwszym plenarnym posiedzeniu Okrągłego Stołu [Resurs elektroniczny]. – Rezym dostępu : http://naszahistoria.fm.interiowo.pl/VII_39.htm.
25. Wystąpienie Czesława Kiszczaka na pierwszym plenarnym posiedzeniu Okrągłego Stołu // Okrągły Stół. – Warszawa, 1999.
26. Woźniak Z. Pokłosie Okrągłego Stołu. Przeszłość dla przyszłości / Z. Woźniak // Ruch Prawniczy, Socjologiczny i Ekonomiczny. – 2009. – № 2. – S. 349-380.
27. Stanowisko w sprawie reform politycznych // Okrągły Stół. – Warszawa 1999.
28. Wystąpienie Czesława Kiszczaka na końcowym posiedzeniu Okrągłego Stołu // Okrągły Stół. – Warszawa, 1999.
29. Chruściak R. System wyborczy i wybory w Polsce 1989-1998. Parlamentarne spory i dyskusje / R. Chruściak. – Warszawa, 1999. – 233 s.
30. Europa obywateli. Polskie społeczeństwo obywatelskie in actu. – Wrocław, 2007. – 364 s.
31. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r., prawo o stowarzyszeniach // Dziennik Ustaw. – 1989. – Nr 20. – Poz. 104.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2015 р.

R. Wieckiewicz

ROUND TABLE IN POLAND AS A SIGN OF CONCILIATION CIVIL SOCIETY

The article concerns the transformation of the political system in Poland in the 1980s from the birth of "Solidarity", this uprising lead to the creation of a new socio-political situation within the country. As a consequence of this political change the country changed, gaining autonomy needed to form the foundations of civil society. The signing of the August-September agreements, not being fixed changes of systemic character - was not carried out in a layer of constitutional changes. However it had a huge impact on the shape of the constitution, which in itself describes the actual balance of power in the political system. The basis of the theoretical article on the concept of Spanish sociologist Victor Perez-Diaz, who introduced the distinction between civil society in the sensu largo and sensu stricto. In a narrow sense, civil society includes social institutions, including markets and associations as well as the public sphere, whilst excluding state institutions. Civil society in a broad sense consists of elements forming the civil society in a strict sense, but also a set of socio-political institutions, which should be limited in their authority or state prerogatives following the rule of law. The process of systemic transformation can be seen as the transition from civil society in the strict sense of civil society in the broad sense, which forms the basis of a democratic state. The author proposes a category of conciliation civil society to describe transformations, which resulted in the final Round Table in Poland. Its beginning designate the years 1986-1987, including the amnesty carried out and reported by the "Solidarity" proposal called "Anti-crisis pact". The desire of both parties the opposition and the government, there was an agreement normalizing the situation in the country. The aim of the government was slow to open the system and gain public support for the proposed direction of reform. Environment opposition sought to gain influence on political processes in the country. Their aim was to

rebuild an independent to the power of social space that was abolished with the introduction of martial law in 1981. The article presents the most important events that led to agreement at the Round Table. It's provisions significantly exceeded expectation on the part of the opposition at the same time the implementation of the compromise included accelerated the process of democratic transition and the collapse of the authoritarian system, creating conditions for the development of civil society in the sense of the largo.

Key words: *Civil society, Round Table, Political system, political transformation*

Р. Вецкевіч

ЗАСІДАННЯ КРУГЛОГО СТОЛУ В ПОЛЬЩІ ЯК ПРОЯВ ПРИМИРЛИВОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

*Стаття стосується перетворень у політичній системі Польщі 80-х рр. ХХ ст., починаючи з утворення «Солідарності». Виникнення профспілки створило нову суспільно-політичну ситуацію в країні. В результаті почав функціонувати простір автономії, що створив основи громадянського суспільства. Підписання серпнево-вересневих угод не було закріплено змінами ладу – не введено змін до конституції. Однак, це зробило величезний вплив на форму реальної конституції, яка описує розподіл сил у політичній системі. Теоретичною основою статті є концепція іспанського соціолога Віктора Переза-Діаза, який ввів поняття громадянського суспільства *sensu stricto* і *sensu largo*. У вузькому сенсі громадянське суспільство включає громадські установи, у тому числі ринки та об'єднання, а також публічну сферу. У той же час виключає держустанови. У широкому сенсі громадянське суспільство складається з елементів, що створюють громадянське суспільство *sensu stricto*, але також ряду суспільно-державних установ, до яких відноситься обмежена в своїх прерогативах влада, або держава, яка поважає юридичні норми. Процес системної трансформації може розглядатися як перехід від громадянського суспільства *sensu stricto* до громадянського суспільства *sensu largo*, яке створює основи демократичної держави. Автор пропонує категорію примирливого суспільства для опису змін, які закінчилися переговорами за круглим столом в Польщі. Його початок відносять джо 1986-1987 рр., у тому числі оголошена в той час амністія і запропонований «Солідарністю» так званий «антикризовий пакет». Стараннями обох сторін, опозиційної та урядової, було укладено угоду, яка нормалізувала ситуацію в країні. Мета влади полягала в повільному відкритті системи та отриманні підтримки суспільства для пропонованого напрямки реформ. Опозиційне середовище прагнуло отримати вплив на політичні процеси в державі. Їхні вимоги полягали у створенні незалежного від влади суспільного простору, яке було знищене введенням воєнного стану 1981 р. Стаття ілюструє основні події, які призвели до укладення угоди за круглим столом. Його положення значно перевершили всі очікування опозиції. У той же час реалізація укладеного компромісу прискорила процес демократичних змін і падіння авторитарного режиму, що створило умови для розвитку громадянського суспільства *sensu largo*.*

Ключові слова: *Громадянське суспільство, Круглий Стіл, політична система, системна трансформація.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Трофименко М.В., к.політ.н, доц.; Хома Н.М., д.політ.н, проф.*